

The Conceptualization of 'Knowledge' in the Works of Sheikh Ahmad Jām Nāmeqī: A Study Based on Conceptual Metaphor Theory

Mosayyeb Seddighi

PhD Candidate in Mystical Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran;
sedighib11@gmail.com

Sayyed Ali Asghar

Mirbagheri Fard*

Corresponding Author, Professor of the Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran; bagheri@ltr.ui.ac.ir

Article Type

Research Article

Article History

Received

May 17, 2022

Received in Revised Form

June 17, 2022

Accepted

February 07, 2023

Published Online

June 22, 2025

Keywords

conceptual metaphor,
works of Sheikh Ahmad Jām,
knowledge.

ABSTRACT

This article examines the conceptual metaphors related to "knowledge" in the works of Sheikh Ahmad Jām Nameqī, with the aim of identifying the usage of conceptual metaphor and its functions in connection with the conceptualization of knowledge. It also seeks to determine which conceptual metaphors Ahmad Jām used more frequently to explain "knowledge." For this purpose, metaphors of knowledge and related sub-metaphors were extracted, and a diagram was drawn to objectify the discussion. After analysis and investigation, the authors show that the basis of the metaphors of knowledge in Ahmad Jām's works are three major metaphors: "knowledge is material," "knowledge is a container," and "knowledge is human." To make knowledge tangible, simple, and understandable, the metaphor "knowledge is material" and its related sub-metaphors are used more than others. The authors also show that Ahmad Jām's mystical teachings about knowledge revolve around a few limited functions such as annihilation, submission, mastery, and unrecognizability. The origin of these functions lies in Ahmad Jām's view of God, as he considers knowledge and God as one. Another result of this research is that Ahmad Jām's religious and Quranic perspective and his relationship with the court have influenced the way he uses metaphors of knowledge and their functions, as well as how he embodies the concept of knowledge.

Cite this Article: Seddighi, M., & Mirbagheri Fard, S. A. A. (2025). The conceptualization of 'knowledge' in the works of Sheikh Ahmad Jām Nāmeqī: A study based on conceptual metaphor theory. *Literary Text Research*, 29(104), 9-31. <https://doi.org/10.22054/ltr.2023.67986.3556>

© 2025 by Allameh Tabataba'i University Press

Print ISSN: 2251-7138 **Online ISSN:** 2476-6186

Publisher: Allameh Tabataba'i University Press

Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir>

DOI: 10.22054/ltr.2023.67986.3556

ATU
PRESS

Introduction

In traditional linguistics, metaphor was primarily viewed as a rhetorical and aesthetic device. However, in cognitive linguistics, it is considered a central cognitive mechanism essential to human understanding and reasoning. Lakoff and Johnson were the first to introduce the concept of the "conceptual metaphor," arguing that metaphor is not merely a linguistic phenomenon but a cognitive process that structures our perception and experience of the world (Lakoff & Johnson, 1980). According to contemporary metaphor theory, abstract concepts become understandable and perceptible through metaphorical mappings from a concrete source domain to an abstract target domain (Lakoff, 1993).

Sheikh Ahmad Jām-e Nāmeqi, one of the influential mystics of the 6th century AH, authored several prose works during his lifetime, including *Ons al-Ta'ebin*, *Rawḡat al-Moẓnibin*, *Sirāj al-Sā'erīn*, *Bahr al-Ḥaqīqa*, *Konūẓ al-Ḥekma*, *Meftāḥ al-Najāh*, and *Resāla-ye Samarqandīyya*. "Knowledge" is a recurring and central theme throughout these works, explored in terms of its levels, outcomes, and essence. Drawing on conceptual metaphor theory, this study aims to analyze Sheikh Jām's ontological perspectives on knowledge, demonstrating how he employs metaphors not only for expressive purposes but also to concretize this abstract concept, evoke mystical emotions, and persuade his audience. This study addresses the questions: How are conceptual metaphors used in the works of Sheikh Ahmad Jām to explain and conceptualize the notion of knowledge, and what are their cognitive functions?

Literature Review

Several studies have examined mystical prose literature through the lens of conceptual metaphor, such as Khodadadi Zahra (2011), who categorized and analyzed the metaphors in *'Abbar al-'Asbeqin* based on Yakeel's principles; Hashemi Zohreh (2013), who explored metaphorical chains of love in Sufi texts from the 2nd to 6th centuries AH; Zarrin Fekr et al. (2013), who studied plant metaphors for abstract concepts in *Ma'āref* of Bahā' al-Valad; Namaghi Mohammad and Sabbāgh Mahmoud (2015), who examined metaphors of "samā'" in *Ons al-Ta'ebin*; and Behnām Mīna (2019), who analyzed the conceptual metaphor of "light" in *Divān-e Shams*. However, no study has specifically addressed metaphors of "knowledge" in Sheikh Jām's works. This research fills that gap by offering a novel analysis of knowledge metaphors within a cognitive framework.

Methodology

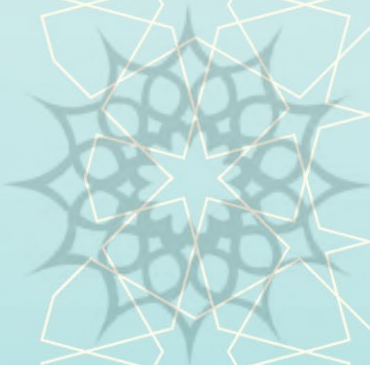
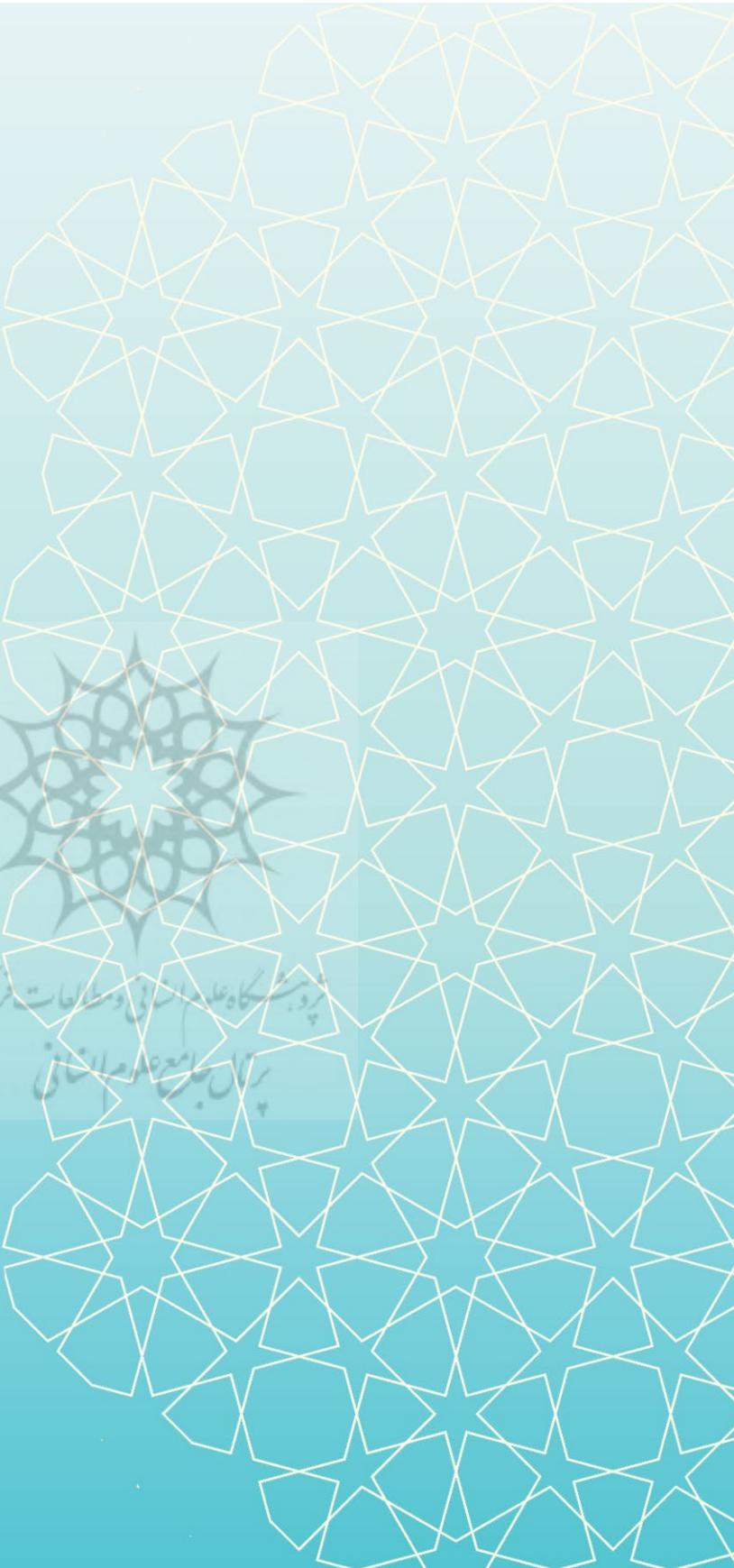
This research adopts a descriptive-analytical method using library resources. The primary corpus includes Sheikh Ahmad Jām's prose works: *Ons al-Ta'ebin*, *Rawḡat al-Moẓnibin*, *Konūẓ al-Ḥekma*, and *Resāla-ye Samarqandīyya*. These texts were examined to identify and analyze conceptual metaphors related to "knowledge".

Conclusion

The metaphors related to “knowledge” in Ahmad Jām’s works are predominantly structured around three central metaphorical models: “knowledge is a substance,” “knowledge is a container,” and “knowledge is a human being.” Among these, the “substance” metaphor is the most frequent, often expressed through the imagery of “light,” reflecting Sheikh Jām’s Qur’anic view that both knowledge and God are light. Although metaphors from the “container” domain are less common, they include powerful images such as seas, palaces, and tents, which symbolize the grandeur and transcendence of knowledge. In the personification schema, metaphors frequently draw on the domain of kingship, highlighting Sheikh Jām’s personal ties to the court and his spiritual conception of God as a sovereign.

The study also finds that Ahmad Jām’s mystical teachings about knowledge rely on several core cognitive functions: unity, annihilation (*fanā*), submission, power, and unknowability. These cognitive roles emphasize the strong influence of Tawḥidic (monotheistic) themes on his metaphysical outlook. His belief in the unity of God and knowledge is evident in his frequent identification of the two concepts.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مفهوم‌سازی «معرفت» در آثار شیخ احمد جام نامقی بر اساس نظریه استعاره مفهومی

دانشجوی دکتری ادبیات عرفانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران؛

sedighih11@gmail.com

نویسنده مسئول؛ استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران؛

bagheri@ltr.ui.ac.ir

مصیب صدیقی

سید علی اصغر

میرباقری فرد *

چکیده

در این مقاله به بررسی استعاره‌های مفهومی با تمرکز بر مفهوم «معرفت» در آثار احمد جام نامقی پرداخته شده تا نحوه کاربرد استعاره مفهومی و کارکردهای آن در ارتباط با مفهوم‌سازی «معرفت» مشخص شود. همچنین آشکار شود احمد جام از کدام یک از استعاره‌های مفهومی برای تبیین «معرفت» استفاده بیشتری کرده است. برای این منظور کلان‌استعاره‌های «معرفت» و خرده‌استعاره‌های مرتبط با آن استخراج گردید و برای عینیت‌بخشی به بحث، نمودار آن‌ها ترسیم شد. پس از تحلیل و بررسی، نگارندگان نشان داده‌اند که مبنای استعاره‌پردازی‌های «معرفت» در آثار احمد جام سه کلان‌استعاره است: «معرفت ماده است»، «معرفت ظرف است» و «معرفت انسان است». همچنین نشان داده‌اند شیخ جام برای اینکه مفهوم پیچیده «معرفت» را محسوس، ساده و قابل درک کند از کلان‌استعاره «معرفت به مثابه ماده است» و خرده‌استعاره‌های مرتبط با آن بیشتر از سایر استعاره‌ها کمک گرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که آموزه‌های عرفانی احمد جام درباره معرفت بر محور چند کارکرد محدود مانند فنا، تسلیم، تسلط و ناشناختگی می‌چرخد. منشأ حضور این کارکردها، پنداشت احمد جام درباره خداوند است. وی معرفت و خداوند را یکی می‌داند. از دیگر نتایج این پژوهش آن است که دیدگاه مذهبی و قرآنی احمد جام و ارتباطی که با دین داشته در نحوه کاربرد استعاره‌های «معرفت» و کارکرد آن و تجسم‌بخشیدن به مفهوم «معرفت» تأثیرگذار بوده است.

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۲/۲۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۰۳/۲۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۱/۱۸

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها

استعاره مفهومی،

آثار شیخ احمد جام،

«معرفت».

استناد به این مقاله: صدیقی، مصیب و میرباقری فرد، سید علی اصغر. (۱۴۰۴). مفهوم‌سازی «معرفت» در آثار شیخ احمد جام نامقی بر اساس نظریه

استعاره مفهومی. متن پژوهی/ ادبی، ۲۹(۱۰۴)، ۳۲-۹. <https://doi.org/10.22054/ltr.2023.67986.3556>

© ۱۴۰۴ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی

شاپا چاپی: ۷۱۳۸-۲۲۵۱

شاپا الکترونیکی: ۶۱۸۶-۲۴۷۶

نشانی وبگاه: ltr.atu.ac.ir

مقدمه

در زبان شناسی سنتی استعاره نقش زیبایی و بلاغت دارد؛ اما در زبان شناسی شناختی، استعاره نقش شناختی دارد و عنصر اصلی در شناخت ما از جهان پیرامون و فرایند اندیشیدن است. مطابق با دیدگاه جدید، استعاره یک ابزار زبانی است که می تواند به ادبیات و هر دانش دیگری که با زبان در ارتباط اند کمک کند. لیکاف و جانسون نخستین بار اصطلاح استعاره مفهومی را مطرح کردند. از دیدگاه آن ها استعاره پدیده ای صرفاً زبانی نیست؛ بلکه در بنیان خود فرایندی شناختی و ذهنی است که در زبان نمودار می شود (Lacoff & Jahnson, 1980: 3). مطابق با نظریه معاصر استعاره، مفاهیم انتزاعی با استفاده از استعاره تبیین، محسوس و قابل درک می شوند؛ و در تعریف استعاره مفهومی گفته اند: «الگوبرداری نظام مند بین عناصر مفهومی یک حوزه از تجربه بشر که ملموس و عینی است، بر روی حوزه دیگری که معمولاً انتزاعی تر است؛ یعنی حوزه مقصد» (Lacoff, 1993: 43).

شیخ احمد جام نامقی از عرفای سنت نخست عرفانی و تأثیرگذار قرن ششم است که در عمر طولانی خود آثار نسبتاً متنوعی به یادگار گذاشته است. آثاری همچون: أنس الثائین، روضه المذنبین، سراج السائرین، بحار الحقیقه، کنوز الحکمه، مفتاح النجات و رساله سمرقندیه. این آثار همگی به نثر هستند. «معرفت» یکی از موضوعات کلیدی در این آثار است که شیخ بارها درباره مراتب، ثمرات و مفهوم آن سخن گفته است. نگارندگان در این پژوهش قصد دارند براساس نظریه استعاره مفهومی، دیدگاه های هستی شناسانه شیخ جام درباره مفهوم «معرفت» را تحلیل و بررسی کنند تا آشکار شود در آثار شیخ احمد جام استعاره با کارکردی شناختی به تجسیم مفهوم انتزاعی معرفت می پردازد و احمد جام به کمک آن علاوه بر توصیف عواطف عرفانی و محسوس کردن مفهوم «معرفت» زمینه های اقناع مخاطبانش را نیز فراهم می سازد.

پرسش اصلی در این پژوهش آن است که نحوه کاربرد استعاره مفهومی و کارکردهای آن در تبیین مفهوم معرفت در آثار شیخ احمد جام نامقی چگونه است؟

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش هایی که در حوزه ادبیات عرفانی منشور با رویکرد استعاره مفهومی انجام شده است عبارت اند از:

خدادادی، زهرا (۱۳۹۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود، استعاره‌های مفهومی «عُبر‌العاشقین» را بررسی کرده است. نویسنده بعد از دسته‌بندی استعاره‌های شناختی «عُبر‌العاشقین»، آن‌ها را بر اساس اصول «یاکل» توصیف کرده است و نشان داده که در «عُبر‌العاشقین» سه دسته استعاره به کار رفته است: هستی‌شناختی، جهتی و ساختاری. این استعاره‌ها بر اساس انسجام معنایی متن «عُبر‌العاشقین» در ارتباط با یکدیگر قرار گرفته‌اند و مجموعه‌ای از شبکه‌های استعاری را به وجود آورده‌اند که دارای مدل‌های شناختی نظام‌مند و منسجمی هستند.

هاشمی، زهره (۱۳۹۲) در مقاله زنجیره‌های استعاری محبت در تصوّف (بررسی دیدگاه صوفیه درباره محبت از قرن دوم تا ششم هجری بر بنیاد نظریه استعاره مفهومی) نگاشت‌های استعاری از محبت در آثار متصوفه را استخراج کرده و دیدگاه‌های صوفیه درباره عشق و محبت را با توجه به استعاره مفهومی بررسی کرده است. زرین فکر و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله استعاره مفهومی «رویش» در معارف بهاء ولد مواردی را که در آن‌ها از اصطلاحات قلمرو گیاهان برای مفهوم‌سازی مفاهیم ذهنی استفاده شده بررسی کرده‌اند. استوار نامقی و قربان صباغ (۱۳۹۴) در مقاله استعاره‌های «سماع» در انس‌التائین احمد جام نامقی بر اساس نظریه استعاره مفهومی گزارشی از استعاره‌های سماع در انس‌التائین ارائه داده‌اند. هاشمی (۱۳۹۴) در فصل سوم کتاب عشق صوفیانه در آینه استعاره: نظام‌های استعاری عشق در متون عرفانی منشور بر اساس نظریه استعاره شناختی به نحوه تلقی عرفا از عشق بر بنیاد نظریه استعاره مفهومی می‌پردازد. بهنام (۱۳۹۸) در مقاله استعاره مفهومی نور در دیوان شمس با استفاده از نظریه شناختی استعاره معاصر به سراغ کارکردهای استعاره نور و خوشه‌های تصویری مرتبط با آن مانند خورشید، آفتاب، شمع، مشعله، چراغ و غیره در غزلیات شمس رفته است. دهقان دهنوی و ملک ثابت (۱۳۹۸) در مقاله بررسی استعاره مفهومی «بذر» در مرصادالعباد نجم‌الدین رازی با بررسی استعاره‌های مفهومی «بذر» و طبقه‌بندی آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که بسامد بالای استعاره‌های خُرد بذر در مرصادالعباد ریشه در استعاره کلان «جهان آفرینش بذر است» دارد و در نهایت همه این استعاره‌ها به کلان‌استعاره «خداوند کشاورز است» می‌رسند.

با توجه به جست‌وجوهای صورت گرفته در منابع مختلف، مقاله و اثری یافت نشد که استعاره‌های مفهومی «معرفت» در آثار شیخ جام را بررسی کرده باشد. آشکار است این مقاله از این نظر تازه است و امتیاز پژوهش آن است که بر اساس نظریه استعاره شناختی، نحوه کاربرد استعاره مفهومی و کارکردهای آن نسبت به «معرفت» را برای نخستین بار تبیین می‌کند.

۲. روش پژوهش

این پژوهش درصدد است با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تحلیلی «معرفت» را بر بنیاد نظریه استعاره مفهومی، در آثار منشور شیخ احمد جام نامقی - انس التائین، روضه‌المذنبین، کنوزالحکمه، رساله سمرقندیه - بررسی کند. بدین منظور نخست مثال‌های استعاره معرفت استخراج می‌شود. سپس این استعاره‌ها براساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون تحلیل و بررسی می‌شوند.

۳. یافته‌ها

۳-۱. آشنایی با مبحث نظری پژوهش

لیکاف و جانسون استعاره‌ها را با توجه به ویژگی‌هایی که دارند به سه دسته تقسیم کرده‌اند: استعاره‌های ساختاری، استعاره‌های وضعی یا جهتی و استعاره‌های هستی‌شناختی (ر.ک: هاشمی، ۱۳۹۴: ۴۹). با توجه به هدف تحقیق، از میان این سه دسته، استعاره‌های هستی‌شناختی موردتوجه نگارندگان بوده است. در استعاره‌های هستی‌شناختی، مفاهیم ذهنی و غیرمحسوس به صورت یک موجودیت مجسم می‌شوند. لیکاف و جانسون استعاره‌های هستی‌شناختی را به سه نوع دسته‌بندی کرده‌اند. استعاره «ماده»، «ظرف» و «شخصیت‌بخشی یا جاندارانگاران» (ر.ک: هاشمی، ۱۳۹۴: ۵۱). با بهره‌گیری از استعاره‌های «ماده» می‌توان با مفاهیم ذهنی و انتزاعی به مثابه مواد و عناصر متمایز رفتار کرد و «فهم تجربیاتمان به واسطه اشیا و مواد مختلف این امکان را برایمان فراهم می‌سازد که بخش‌هایی از تجربه‌مان را در اختیار داشته باشیم و آن را به مثابه چیزهایی ملموس یا موادی برگرفته از یک کل واحد محسوب کنیم. وقتی تجربیاتمان را به عنوان اشیا یا مواد بازشناسیم، آن‌گاه می‌توانیم به آن‌ها ارجاع دهیم، آن‌ها را مقوله‌بندی، دسته‌بندی و ارزیابی کنیم و به این ترتیب در موردشان بیاندیشیم» (Lacoff & Jahnson, 1980: 25). نوع دیگر این استعاره‌ها، استعاره‌های «ظرف» است. «ما میدان دیدمان را به مثابه یک ظرف مفهوم‌سازی می‌کنیم و آنچه را که درون این میدان می‌بینیم، به عنوان چیزهایی درون این ظرف مفهوم‌سازی می‌کنیم» (Lacoff & Jahnson, 1980: 67). سومین نوع از استعاره‌های هستی‌شناختی، استعاره‌های شخصیتی یا انسان‌پنداری هستند. با استفاده از استعاره شخصیتی ویژگی‌ها و اعمال انسانی برای پدیده‌های غیرانسانی به کار می‌رود. «چنین شرایطی این امکان را برایمان فراهم می‌کند تا تجربیات متعددی با چیزهای غیرانسانی را در ارتباط با انگیزه‌ها، خصوصیات و فعالیت‌های انسانی دریابیم» (Lacoff & Jahnson, 1980: 69).

۳-۲. استعاره‌های هستی‌شناختیِ «معرفت» در آثار شیخ احمد جام

این استعاره‌ها در آثار احمد جام به سه نوع ماده، ظرف و شخصیت‌بخشی تقسیم می‌شوند.

۳-۲-۱. استعاره‌های هستی‌شناختیِ ماده

استعاره‌های هستی‌شناختیِ ماده در آثار احمد جام عبارت‌اند از:

۳-۲-۱-۱. معرفت چراغ است

«اما بدان که معرفت نه آن چراغی است که هر کس آن را بر تواند افروخت و یا هر کسی آن را فرو تواند نشاند» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۵).

۳-۲-۱-۲. معرفت آفتاب است

«و مثال معرفت چون آفتاب است و ستاره، و ماه، و روز، همه نور از آفتاب گیرند» (احمد جام، ۱۳۸۷: ۴۸).

۳-۲-۱-۳. معرفت شمع و مشعل است

«اما معرفت خاص چون شمع و مشعله است: نور آن بیشتر و روشن‌تر است؛ اما از باد و باران آن را بیم باشد» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۶).

۳-۲-۱-۴. معرفت آتش است

«همچنان که هیمه بر آتش پای نیارد، گناه بامعرفت پای نیارد» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۳۵).

۳-۲-۱-۵. معرفت گنج است

«من نه آن خداوندی که در ازل الازال آن گنج‌های ایمان و معرفت و... در بار شما تعبیه کردم؟» (احمد جام، ۱۳۹۶: ۱۵۵).

۳-۲-۱-۶. معرفت کیمیا است

«اکنون این کیمیاهای دین بدان که چیست؟ اول: کیمیای معرفت است» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۱۱۴).

۳-۲-۱-۷. معرفت گوهر است

«و به صحرای ربوبیت در ازل الازال که هیچ مخلوقات نبود، مگر گوهر معرفت، تا آنکه که دریا‌های عزت محمد مصطفی (ص) بیافرید و صدفِ درّ معرفت با درّ هدایت در او تعبیه کرد» (احمد جام، ۱۳۹۶: ۵۹).

۳-۲-۱-۸. معرفت سرمه است

«اما کُحل معرفت باید تا صدر جنت یابد و نجات از شرکت یابد» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۱۹۸).

۳-۲-۱-۹. معرفت دارو است

«اگر عقل باشد و معرفت با زان به هم باشد و کار نه چنان باشد که عارفان و عاقلان کنند مَثَل او همچون مَثَل آن کسی است که چشم دارد و بصر دارد، ولیکن چشمش را درد است تا دارو نکند از آن هیچیز نیاید» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۳).

۳-۲-۱-۱۰. معرفت غذا است

«اما شکر شکار بر غذای دل باشد؛ و غذای دل: معرفت، و هدایت ... و امثال این باشد» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۱۰۵).

۳-۲-۱-۱۱. معرفت جامه است

«آن معرفت همچون جامه عاریتی است؛ هم تن را فرا پوشد، اما آن وقت که به کار آید باز خواهند» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۵).

۳-۲-۱-۱۲. معرفت عَلم است

«هرکجا که عَلم معرفت پیدا آمد، و نور وی در سینه تافت، آن نور و آن عَلم پنهان نماند» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۵).

۳-۲-۱-۱۳. معرفت هدیه است

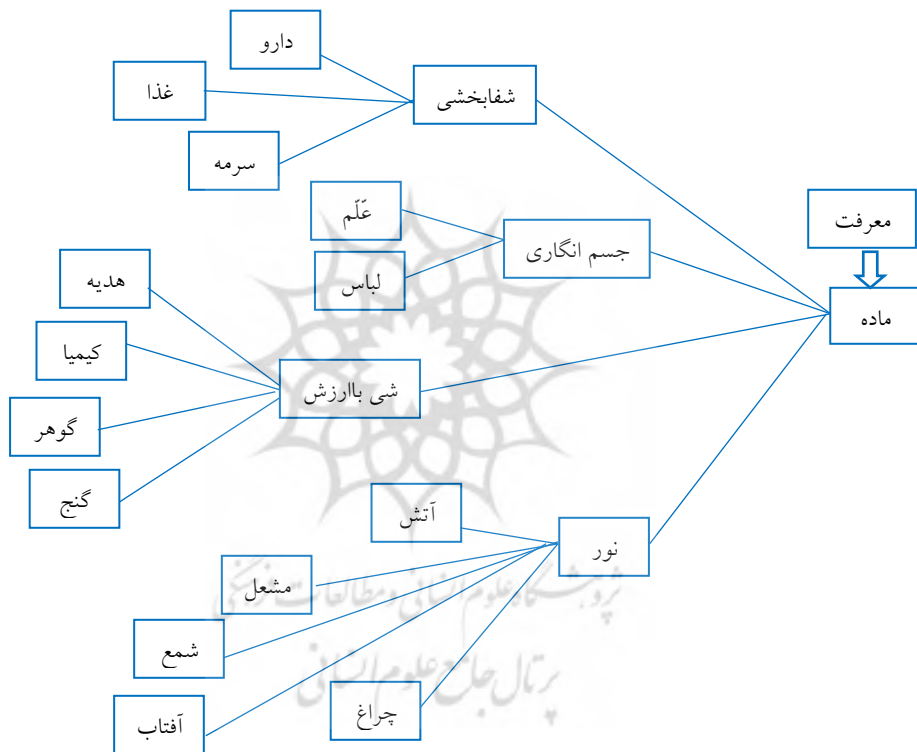
«ایمان و معرفت عطای خدای عز و جلّ می‌باید دانست، اما مقدمات معرفت بیاید برزید تا او روی به تو نماید» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۱۸).

۳-۳. تحلیل استعاره‌های هستی‌شناختی ماده

شکل شماره (۱) زنجیره‌های شکل گرفته براساس استعاره «معرفت ماده است» را نشان می‌دهد. این کلان‌استعاره دارای چند خرده‌استعاره است که آن‌ها را به چهار دسته تقسیم کرده‌ایم. دسته نخست استعاره‌هایی است که با نور و روشنائی در ارتباط‌اند. این خرده‌استعاره‌ها بر مبنای گزاره «معرفت بصری است» شکل گرفته‌اند. شیخ جام با توجه به قلمرو حسی نور و خوشه‌های تصویری آن مانند چراغ، آفتاب، شمع و مشعل، معرفت را مفهوم‌سازی و با کمک هر یک از خوشه‌ها یکی از ویژگی‌ها

و کارکرد شناختی آن را تبیین کرده است. مبنای انتخاب این استعاره‌ها دیدگاه مذهبی و قرآنی شیخ جام درباره خداوند است. در قرآن آیات متعددی وجود دارد که در آن‌ها برای توصیف خداوند از حوزه حسی نور استفاده شده است. آیاتی مانند: *اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ (نور/ ۳۵)*

شکل ۱: کلان‌استعاره معرفت ماده است و خرده‌استعاره‌های آن

شیخ جام با بهره‌جستن از انگاره «معرفت چراغ است»، جنبه روشنی و هدایت‌گری معرفت را برجسته‌سازی کرده است. همان‌طور که در پرتو نور چراغ، راه از بیراهه تشخیص داده می‌شود؛ با ظهور نور نیز تیرگی و تاریکی‌ها از میان می‌رود و دل‌وجان سالک با نور چراغ معرفت روشن می‌گردد و در پرتو این نور، مسیر مجاهده - که بنیاد عرفان عملی شیخ جام بر آن گذاشته - را می‌پیماید و هر

چه سعی در «مجاهده و اعراض از لذات مادی و هواجس نفسانی بیشتر باشد، توفیق نیل به مراتب معرفت شهودی بیشتر خواهد بود» (دهباشی و میرباقری فرد، ۱۳۹۶: ۲۱).

خرده استعاره «معرفت به مثابه آفتاب است» بیانگر جایگاه رفیع و بلند معرفت است که سایر مقامات عرفانی در آن محو می شوند همان طور که نور آفتاب سایر نورها را در خود محو می کند.

استعاره «شمع و مشعله» علاوه بر دلالت بر نور و روشنائی معرفت، بیانگر فنا کنندگی است؛ زیرا سالک تا فنا نشود نمی تواند به معرفت برسد.

قلمرو حسی «آتش» به دلیل تقدّسی که قبل و بعد اسلام داشته و برخوردار از ویژگی هایی مانند گرم کردن، روشنائی، پاک کنندگی، سوزندگی و از بین بردن برای بیان مفاهیم گوناگون عرفانی و اخلاقی همواره مورد توجه متصوفه بوده است. شیخ جام در آثارش مکرر از قلمرو حسی آتش کمک گرفته تا مفاهیمی مانند معرفت، محبت، شوق، عشق، حسد، حرص، ندامت و غیره را تبیین کند. از میان ویژگی های آتش، شیخ جام به ویژگی ویرانگری و از بین بردن، بیش از سایر ویژگی ها توجه کرده؛ البته این ویرانگری مثبت تلقی می شود؛ زیرا با آموزه های فنا و محو و خالص شدن برای شهود حق منطبق است. همچنین استعاره آتش برای بیان مسئله «فنا» است. به این معنا که معرفت مانند آتشی باعث از بین رفتن هستی و انانیت سالک می شود.

دسته دوم مجموعه خرده استعاره هایی است که با توجه به گزاره «معرفت به مثابه شیء با ارزش است» به وجود آمده اند و ارزش و فضل والای معرفت و عدم دست یابی به آن را محسوس می کنند. خرده استعاره «گنج»، ضرورت فنا شدن را به سالک یادآوری می کند؛ زیرا بدون فنا کردن هستی و آنچه مربوط به تعینات است سالک نمی تواند به گنج معرفت برسد. استعاره «معرفت کیمیاست»، بیانگر کارکرد شناختی قدرت معرفت در کمال بخشی سالک است. همان طور که کیمیا هر چیزی را توانگر می کند کیمیای معرفت نیز سالک را توانگر می کند. در استعاره «معرفت هدیه است» احمد جام جنبه غیر اکتسابی بودن «معرفت» و عدم دست یابی به آن را بدون عنایت الهی برجسته سازی کرده است.

دسته سوم استعاره هایی هستند که براساس «معرفت شفابخش است» به وجود آمده اند. تجربه بیماری، تندرستی و مرگ در ناخود آگاه همه انسان ها وجود دارد و از محسوس ترین حوزه مبداء بدنی برای خلق استعاره در زبان است (ر.ک: استوار نامقی، ۱۳۹۴: ۱۴). شیخ می خواسته با آوردن استعاره «معرفت دارو است» هم تلخی و سختی راه معرفت و هم درمانگری و انبساط بخشی آن را

برجسته‌سازی کند. شیخ همچنین با بهره‌جستن از استعاره «معرفت غذا است»، توانسته یک تجربه شهودی را با خوردن که به درک حس چشایی مربوط است محسوس کند. از دیگر استعاره‌هایی که در مجموعه شفابخشی «معرفت» قرار می‌گیرد استعاره «کحل و سرمه» است. در این استعاره میان مبدأ و مقصد دو تناظر می‌توان در نظر گرفت: یکی روشنایی و دیگری درمانگری. کحل و سرمه باعث نور و بینایی چشم می‌شود. در احادیث و روایات به این خاصیت سرمه زیاد اشاره کرده‌اند (ر.ک: طبرسی، ۱۳۶۵: ۴۷). معرفت هم مانند کحل و سرمه باعث می‌شود که دیده بصیرت عارفان، پرنور و به دیدن حقیقت روشن گردد. یکی دیگر از فواید کحل و سرمه کشیدن، خواص درمانی آن‌هاست که باعث پیشگیری یا درمان بعضی از بیماری‌های چشم می‌شوند. «معرفت» نیز زداینده و ازبین‌برنده بیماری‌های نفسانی است.

دسته چهارم استعاره‌هایی هستند که با جسم‌شدگی «معرفت» در ارتباط‌اند. «جسم‌شدگی یکی از اصول معنی‌شناسی شناختی است. شناخت از طبیعت اجسام تأثیر می‌گیرد و جسم‌شدگی به وسیله زبان بیان می‌شود» (کریمی نوقی پر، ۱۴۰۰: ۲۰۴). در استعاره «معرفت لباس است» یک جسم‌شدگی برای «معرفت» نگاشت شده است. این استعاره مفهومی، نقش محافظت‌کنندگی «معرفت» را در ذهن مخاطب تداعی می‌کند؛ و به موجب لباس است که انسان جلوه‌ای زیبا دارد و برخی از عیوبش پنهان می‌ماند. «معرفت» نیز انسان را از آفات تاریکی و گمراهی حفظ می‌کند و جلوه‌ای نیکو به انسان می‌بخشد. در استعاره «عَلَم»، بلندی و شاخص‌بودن معرفت نسبت به دیگر مقامات عرفانی برجسته‌سازی شده است. عَلَم سلطان در هر کجا که نصب می‌شد خودنمایی می‌کرده و پنهان‌ماندن آن از دیدگان غیرممکن بوده است. «معرفت» نیز عَلَم عرفان است و نسبت به دیگر مقامات عرفانی جایگاه فاضل‌تری دارد.

پرو. گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۳-۳. استعاره‌های هستی‌شناختی ظرف

مهم‌ترین این نوع استعاره‌ها در آثار شیخ عبارت‌اند از:

۳-۳-۱. معرفت دریا است

«پس آنکه ملک تعالی سی دریا بیافرید: دریای صدق و دریای معرفت ... پس ندا آمد که در رو تو بدین دریاها» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۱۸۹).

۳-۳-۲. معرفت قصر است

«اول چنان باید که بر قصر معرفت شود، و به دریای کفر، و نکرت منعم فرو نگرد» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۱۰۲).

۳-۳-۳. معرفت سراپرده سلطان است

«... هر جا که سراپرده (معرفت) سلطان بزنند معلوم باشد که جای سلطان است» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۵).

۳-۳-۴. معرفت نظاره گاه است

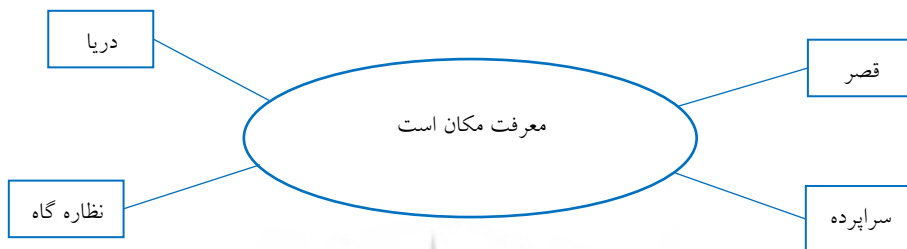
«ظاهر ولایت شریعت و خدمت است و نظر گاه خلق، و باطن ولایت معرفت و اخلاص است نظاره گاه حق» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۳۳۸).

۳-۳-۵. تحلیل استعاره‌های ظرف

شکل (۲) کلان استعاره «معرفت ظرف است» و خرده‌استعاره‌های آن را نشان می‌دهد. استعاره‌های ظرف بسامد پایینی در آثار شیخ جام دارند. احمد جام به وسیله خرده استعاره‌های «دریا، نظاره گاه، سراپرده، قصر» به جنبه خاصی از «معرفت» توجه کرده است. استعاره‌های «دریا، قصر، سراپرده» را آورده تا عظمت، قدرتمندی و بلندی معرفت را تبیین کند. شیخ با آوردن استعاره «دریا»، علاوه بر اشاره به بزرگی و بی‌کرانگی «معرفت»، جهل و خاموشی یا سکوت را هم مد نظر داشته است. عارف وقتی که وارد دریای معرفت می‌شود چاره‌ای جز خاموشی و سکوت ندارد. «در دریای علم پیغمبر سخن می‌گوید و خبر می‌دهد؛ اما در دریای معرفت خاموش می‌شود. لادری (فاذا القی فی بحر المعرفة قال: لا ادري، انما اعبد) اشاره به جهل است که عارف در دریای معرفت دارد، یعنی همان ظنی که عارف را به معرفت متصل می‌کند. دریای معرفت جای حرف زدن نیست، جای عمل است جای غرق شدن است» (پورجوادی، ۱۳۹۹: ۱۳۹)؛ و بنا بر قول ابوالفتح محمد بن احمد جام «قومی که در بحر معرفت غرقه گردند ناپروای هر دو کون گردند و بساط گفت‌وگوی درنوردند و اسرار نهفته دارند و به زبان سخن گفتن نیارند که من عرف الله کلّ لسانه» (ابوالفتح محمد بن مطهر، ۱۳۴۳: ۴۲). انتخاب استعاره‌هایی با قلمرو مبدأ مکان «قصر» علاوه بر بیان ویژگی شکوه و بلندی معرفت، با رابطه شیخ و سلطان سنجر سلجوقی نیز مرتبط است. در آثاری چون «روضة المذنبین» و «مقامات ژنده‌پیل» اشاره شده که سلطان سنجر به شیخ احمد جام ارادت داشته است و شیخ کتاب «روضة المذنبین» خود را که مدعی «الهام حق بودن» آن است به نام سلطان سنجر کرده است (ر.ک: احمد

جام، ۱۳۵۵: ۵). در مقامات ژنده‌پیل کراماتی از شیخ در ارتباط با سلطان سنجر ذکر شده است (ر.ک: احمد جام، ۱۳۸۸: ۲۳۷).

شکل ۲: کلان استعاره معرفت مکان است و خرده استعاره‌های آن

۳-۴. استعاره‌های هستی‌شناختی شخصیت

این نوع استعاره در آثار شیخ جام عبارت‌اند از:

۳-۴-۱. معرفت سلطان است

«و سلطان معرفت بیاید، و در چهار بالش توکل و تفویض نشیند» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۱۴۷).

۳-۴-۲. معرفت منجی است

«معرفت نجات‌دهنده است هر کجا که باشد و با هر که باشد» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۱۹۹).

۳-۴-۳. معرفت راهنما است

«کسی را که عقل امیر باشد، و معرفت دلیل باشد، چگونه با کسی برابر باشد که هوای او، او را امیر باشد» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۱۰۱).

۳-۵. معرفت حیوان است

این نوع استعاره در آثار شیخ جام عبارت است از:

۳-۵-۱. معرفت شیر است

«اما بدان که معرفت نه آن چراغی است که هر کس آن را بر تواند افروخت، و یا هرکسی آن را فرو تواند نشاند... در هر مرغزار که شیر (معرفت) باشد و آرامگاه نخجیر باشد؛ چون شیر معرفت به مرغزار در آید نخجیر بگریزد» (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۵).

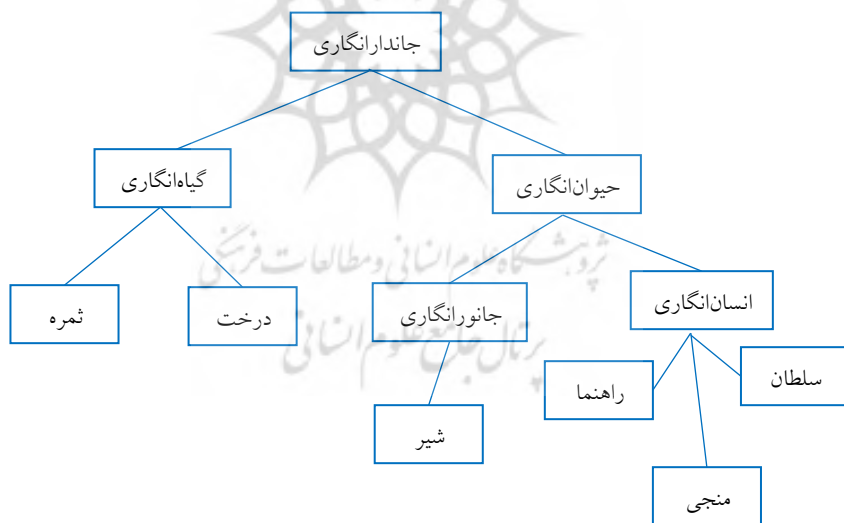
۳-۶. معرفت گیاه است

این نوع استعاره در آثار شیخ احمد جام عبارت‌اند از:

۳-۶-۱. معرفت درخت است

«درخت معرفت قوی‌تر و بلندتر از آن است که او را ازین و مانند این گزند تواند بود» (احمد جام، ۱۳۵۵: ۷۲)

شکل ۳: استعاره‌های جاندارانگاری معرفت

۳-۷. استعاره‌های جاندارانگاری معرفت

تجسم‌بخشیدن به مفاهیم انتزاعی یکی از کارکردهای اصلی استعاره مفهومی است. «با استفاده از این نوع استعاره ویژگی‌ها و فعالیت‌های انسانی برای پدیده غیرانسانی در نظر گرفته می‌شود» (هاشمی،

۱۳۹۴: ۵۱). استعاره‌های جاندارانگاری معرفت را مطابق با شکل (۳-۳) نخست به دو دسته کلی حیوان انگاری و گیاه انگاری سپس به دسته‌های جزئی‌تر انسان‌انگاری و جانورانگاری تقسیم کرده‌ایم. در این نوع استعاره‌ها، خرده‌استعاره انسان‌انگاری کاربرد بیشتری داشته است.

شیخ جام به روش‌های مختلف به «معرفت» شخصیت‌های انسانی بخشیده و با انتساب ویژگی‌ها، صفات و کردار انسان جنبه‌های مختلفی از ویژگی‌های معرفت را برجسته‌سازی کرده است. مفهوم عمیق و ذهنی معرفت با استفاده از شخصیت بخشی و قلمرو مبدائی مانند «امیر، سلطان، حاکم، منجی، راهنما» به صورت عینی درآمده تا درک آن برای مخاطب باورپذیر شود. کاربرد استعاره سلطان برای معرفت و دیگر مقامات و حالات عرفانی در آثار شیخ به طور گسترده و مکرر است. برای احمد جام که -مانند دیگر عارفان سنت نخست عرفانی- هدف و غایت عرفان وی «معرفت» است و آن را بالاتر و مسلط بر دیگر مقامات عرفانی می‌داند سلطان، حاکم و امیر مدل‌های تجربی خوبی بوده‌اند تا به کمک این مدل‌ها عظمت و قدرت معرفت را تجسم ببخشند. ملزوماتی که مربوط به این شخصیت بخشی هستند مانند چهار بالش، سرسرا، تخت، بساط، نهال، نطع، ندیم، تاج، ایمن، پیوند، دارالملک، خانه، وزیر، فرش، شهادت، تقاضا، دیدار، قاضی، راه، سپهسالار، گمراهی، هدایت، وارد شدن، جست‌وجو کردن، اصحاب‌الاخلدود، اصحاب کهف، بلعام با عور و با بر صیصای عابد و ابلیس همگی تعمیم‌هایی هستند که احمد جام برای استعاره‌پردازی و مفهومی کردن و محسوس کردن معرفت، آنان را از الگوی استنباطی انسان و قلمروهای ملموس آن اقتباس کرده است. قلمرو منبع «سلطان» با توجه به روابط و ارادتی که شیخ جام با دربار و بخصوص سلطان سنجر داشته انتخاب شده‌اند. این رابطه و ارادت از جانب هر دو طرف بوده است؛ زیرا «دوستی و ارادت سنجر به احمد جام، او را نزد همگان موجه‌تر و مقبول‌تر می‌کرده و به تثبیت پایه‌های حکومت او می‌انجامیده است و از طرف دیگر، تمایل شیخ جام به سلطان سنجر، اولاً سبب حفظ و اشاعه آثار شیخ می‌شده و ثانیاً اقتدار و منزلت اجتماعی شیخ جام و به خصوص مریدان او را دوچندان می‌کرده است» (مدنی، ۱۳۹۴: ۸۲). همچنین انتخاب این استعاره می‌تواند براساس دیدگاه مذهبی شیخ جام و تحت تأثیر استعاره «خداوند سلطان است» باشد. در تفکرات صوفیه رابطه عبد و معبود مانند رابطه سلطان و رعیت است. «در این دیدگاه، خداوند به مثابه پادشاه قدرتمندی است که بر جان و مال بنده یا رعیت خویش حاکم است و امر، امر اوست و بنده حق هیچ اعتراضی یا توان مقاومت در برابر خواست او را ندارد» (هاشمی، ۱۳۹۲: ۴۳). از دیدگاه شیخ جام مرتبه معرفت در میان دیگر مقامات عرفانی مانند مرتبه

سلطان در میان سایر افراد جامعه است؛ یعنی همان‌طور که سلطان غالب بر زیردستان است؛ معرفت نیز می‌تواند مانند قدرتمندترین فرد جامعه، غالب بر دیگر مقامات عرفانی تجسم شود.

طرح‌واره تصویری حاصل از استعاره «معرفت راهنما است» هدایت‌گری و بصیرت‌افزایی است. در مسیر سیر و سلوک «معرفت» راهنمای انسان است که با آگاهی‌بخشی و بصیرت‌افزایی راه درست را به سالک یا هر انسان دیگری نشان می‌دهد. حوزه‌هایی مانند «منجی» نیز ناظر بر همین جنبه هدایت‌گری و نجات‌بخشی انسان از گمراهی و آفت و سختی‌های نفسانی است که در مسیر سلوک حق وجود دارد. تصویرسازی‌های شیخ جام در انسان‌انگاری معرفت، نشان می‌دهد که او شخصیت خاصی را مدنظر نداشته و تأکید وی بر مفهوم عام انسان بوده است و با نسبت‌دادن کارها و خصوصیات انسان به معرفت آن را تجسم بخشیده و مفهومی را برای مخاطبان عینی و ملموس کرده است.

در آثار شیخ جام گزاره «معرفت به مثابه حیوان است» فقط یک‌بار موضوعیت پیدا می‌کند. «شیر» ناظر بر برتری و قدرت معرفت نسبت به دیگر مقامات عرفانی است.

برای گیاه‌انگاری «معرفت» استعاره «درخت معرفت» و «بار معرفت» به کاررفته است. شیخ با استناد به آیه قرآنی: «كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ» (ابراهیم/ ۱۴) معرفت را به مثابه درختی مفهوم‌سازی کرده که دارای ریشه، شاخ و برگ و میوه است. استعاره درخت، ویژگی بالندگی معرفت و قوی‌بودن و آسیب‌ناپذیری آن را برجسته می‌کند (احمد جام، ۱۳۶۸: ۲۵). خرده‌استعاره «معرفت به مثابه بار است» اشاره به ثمره معرفت دارد. شیخ جام، ثمره درخت معرفت را «اخلاص، صدق، وفا، قناعت، توکل، تفویض، تسلیم، شفقت، حرمت، نصیحت، زاد، خوف و رجاء و مرگ را فرا ساختن» می‌داند (ر.ک: احمد جام، ۱۳۶۸: ۵۴).

همان‌گونه که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود از میان هفت ویژگی به ترتیب مشخصه‌های عظمت، ارزشمندی، روشنایی و قدرتمندی دارای نقش بیشتری در مفهوم‌سازی معرفت از نظر شیخ احمد جام بوده است. در مفهوم‌سازی عظمت تأکید احمد جام بر برجسته‌سازی بلندی و جایگاه والای معرفت است برای این منظور از نمادهایی مانند آفتاب، نظاره‌گاه، قصر و علم کمک گرفته است. همچنین شیخ جام ارزشمندی معرفت را در دور از دسترس بودن، پوشیدگی و ناشناختگی آن دانسته و از خرده استعاره‌های گنج، کیمیا، گوهر و هدیه بهره برده است تا بتواند ناشناختگی معرفت را برای مخاطب خود محسوس کند. برای تبیین روشنایی بخشی معرفت از استعاره‌های چراغ، شمع و مشعله استفاده کرده است. همان‌طور که رونده در تاریکی در پرتو نور این نمادها می‌تواند راه درست را

تشخیص دهد و به سلامت به مقصد برسد سالک الی الله نیز در پرتو نور معرفت می‌تواند از تاریکی‌ها بگذرد و به سرمنزول مقصود برسد. شیخ جام برای نشان دادن قدرتمندی معرفت از خرده استعاره‌های سلطان، دریا و شیر بهره برده است تا بتواند برتری و قدرت مقام معرفت نسبت به دیگر مقامات عرفانی را ملموس و ساده‌تر کند.

جدول ۱: ویژگی‌های معرفت و کارکردهای شناختی آن در آثار احمد جام

رده	ویژگی	خرده‌استعاره‌ها	کارکردهای شناختی
۱	عظمت	معرفت به‌مثابه نظاره‌گاه است معرفت به‌مثابه آفتاب است معرفت به‌مثابه قصر است معرفت به‌مثابه علم است معرفت به‌مثابه آتش است	بلندی بلندی / فنا بلندی / ناشناختگی بلندی وحدت / فنا
۲	ارزشمندی	معرفت به‌مثابه گنج است معرفت به‌مثابه کیمیا است معرفت به‌مثابه گوهر است معرفت به‌مثابه هدیه است	ناشناختگی / فنا ناشناختگی / بلندی ناشناختگی ناشناختگی
۳	روشنایی	معرفت به‌مثابه چراغ است معرفت به‌مثابه شمع است معرفت به‌مثابه مشعله است	هدایت فنا فنا
۴	قدرتمندی	معرفت به‌مثابه سلطان است معرفت به‌مثابه دریا است معرفت به‌مثابه شیر است	تسلط تسلیم / فنا تسلط
۵	بصیرت‌افزایی	معرفت به‌مثابه منجی است معرفت به‌مثابه راهنما است	یارگیری یارگیری
۶	آسیب‌ناپذیری	معرفت به‌مثابه درخت است	بالندگی
۷	نابودگری	معرفت به‌مثابه آتش است	فنا / وحدت

هم‌چنین در جدول فوق چند کارکرد فنا، بلندی، ناشناختگی، هدایت، تسلط، تسلیم و یاری‌گری در نظام فکری شیخ احمد جام دیده می‌شود. چنان‌که از داده‌های جدول برمی‌آید کارکرد شناختی «فنا» در منظومه فکری شیخ جام در مدار اصلی قرار می‌گیرد. این کارکرد و خرده‌استعاره‌های مرتبط با آن نشان می‌دهد که مباحث توحیدی عرفان مانند فنا و وحدت بر ذهنیت احمد جام تسلط عمیقی دارد. کارکرد ناشناختگی و بلندی در محور دوم فکری قرار می‌گیرند. مبنای حضور این دو کارکرد پنداشت احمد جام درباره خداوند است.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تحلیل و بررسی استعاره‌های مفهومی «معرفت» در آثار احمد جام می‌توان نحوه کاربرد آن‌ها را در سه استعاره اصلی «معرفت ماده است»، «معرفت ظرف است» و «معرفت انسان است» قرارداد. شیخ جام برای تجسم‌بخشی به مفهوم معرفت از کلان‌استعاره «معرفت به‌مثابه ماده است» و خرده‌استعاره‌های مرتبط با آن بیشتر از سایر استعاره‌ها استفاده کرده است؛ هم‌چنین در استعاره‌های ماده، احمد جام به «نور» و خوشه‌های تصویری آن مانند چراغ، آفتاب، شمع و غیره توجه خاصی داشته است و مبنای این توجه به دیدگاه مذهبی و قرآنی شیخ جام برمی‌گردد که معرفت و خدا را به استناد آیات قرآنی نور می‌دانستند. استعاره‌های برخاسته از ظرف یا مکان بسامد کمی دارند و شیخ جام در این گروه از استعاره‌ها با آوردن خرده‌استعاره‌هایی مانند دریا، قصر، نظرگاه و سراپرده کارکردهای عظمت، شکوه، بلندی و فنای معرفت را تجسم بخشیده است. در کلان‌استعاره انسان‌انگاری معرفت و خوشه‌های مرتبط با آن، بیشترین استعاره‌ها از قلمروی سلطان و ملزومات آن انتخاب شده است. بسامد بالای این قلمرو از یک‌طرف به رابطه‌ای که شیخ با دربار داشته و ارادت دوطرفه‌ای که بین وی و سلطان سنجر بوده مرتبط است و از سوی دیگر ریشه در کلان‌استعاره «خداوند سلطان است» دارد.

از دیگر نتایج این پژوهش آن است که تعالیم عرفانی احمد جام درباره معرفت و مفهوم‌سازی آن، براساس چند کارکرد محدود است که عبارت‌اند از: وحدت، فنا، تسلیم، تسلط، ناشناختگی، قدرت و تسلیم. این کارکردهای شناختی بیانگر آن هستند که موضوعات توحیدی عرفان مانند فنا و تسلیم بر ذهنیت شیخ جام تسلط کاملی دارند. سرچشمه کارکردهای ناشناختگی، تسلط و تسلیم، قدرت و بلندی، پنداشت احمد جام درباره خدا است. به اعتقاد او معرفت و خداوند یکی هستند و در

آثار خود بارها بایان ویژگی‌های مشترک از این‌همانی «معرفت» و خداوند سخن گفته است به‌خصوص جاهایی که از استعاره‌های نور و خورشیدهای تصویر آن کمک گرفته است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

منابع

ابوالفتح محمد بن مطهر بن شیخ‌الاسلام، احمد جام. (۱۳۴۳). *حدیقه‌الحقیقه*. به اهتمام محمدعلی موحد. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

بهنام، مینا. (۱۳۸۹). *استعاره مفهومی نور در دیوان شمس*. نقد ادبی، ۳(۷)، ۹۱-۱۱۴.

پورجوادی، نصرالله. (۱۳۹۹). *دریای معرفت از بایزید تا نجم دایه*. تهران: هرمس.

جام نامقی، احمد. (۱۳۶۸). *انس التائیین و صراط الله المبین*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات علی فاضل. تهران: انتشارات توس.

جام نامقی، احمد. (۱۳۵۵). *روضه المأذنبین*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات علی فاضل. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

جام نامقی، احمد. (۱۳۸۷). *کنوزالحکمه*. تصحیح و تعلیقات حسن نصیری جامی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

جام نامقی، احمد. (۱۳۹۶). *رساله سمرقندیه*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات حسن نصیری جامی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

جرج لیکاف، مارک جانسون. (۱۳۹۶). *استعاره‌هایی که باور داریم*. ترجمه راحله گندمکار. تهران: علمی.

خدادادی، زهرا. (۱۳۹۰). *بررسی استعاره‌های مفهومی در عبهرالعاشقین*. مشهد: دانشگاه فردوسی دهباشی، مهدی و میرباقری فرد، سید علی اصغر. (۱۳۹۶). *تاریخ تصوف*. جلد یکم. تهران: انتشارات سمت

دهقان، زهرا و ملک ثابت، مهدی. (۱۳۹۷). *بررسی استعاره مفهومی "بذر" در مرصعالعباد نجم الدین رازی*. بلاغت کاربردی و نقد بلاغی، ۴(۱)، ۱۰۷-۱۲۰.

<https://doi.org/10.30473/prl.2021.34734.1291>

- زرین فکر، مژگان؛ صالحی نیا، مریم و مهدوی، سید جواد. (۱۳۹۳). استعاره مفهومی رویش در معارف بهاء ولد. *ادبیات عرفانی*، ۵(۹)، ۱۳۷-۱۷۲. <https://doi.org/10.22051/jml.2014.129>
- طبرسی، حسن بن فضل میرباقری. (۱۳۶۵). *مکارم الاخلاق*. ترجمه سید ابراهیم میرباقری. تهران: فراهانی.
- غزنوی، سدیدالدین محمد. (۱۳۸۸). *مقامات ژنده پیل*. به اهتمام حشمت مؤید. چاپ چهارم. تهران: علمی و فرهنگی.
- کریمی نوقی پور، زهرا و قطبی، ثریا و داودی مقدم، فریده. (۱۳۹۹). استعاره مفهومی عقل در روایات. *پژوهش دین*، ۴۲، ۲۲۲-۱۹۹.
- مدنی، امیرحسین. (۱۳۹۴). *باز بی نیازی*. کاشان و تهران: دانشگاه کاشان و سخنوران.
- هاشمی، زهره. (۱۳۹۲). *زنجیره های استعاری محبت در تصوف؛ بررسی دیدگاه صوفیه درباره محبت از قرن دوم تا ششم هجری بر بنیاد نظریه استعاره مفهومی*. *نقد ادبی*، ۶(۲۲)، ۴۸-۲۹.
- هاشمی، زهره. (۱۳۹۴). *عشق صوفیانه در آینه استعاره؛ نظام های استعاری عشق در متون عرفانی منشور بر اساس نظریه ی استعاره شناختی*. تهران: علمی.

English References

- Lakoff, G. & M. Johnson. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor in Metaphor and Thought*. Ed. A. Ortony. Second Edit. Pp. 202-251. Cambridge University Press.

Persian References Translated to English

- The Holy Quran*. [In Persian]
- Ahmad Jam, A. (1968). *Hadighe tolhaghighe*. By Mohammad Ali Movahed. Tehran: Book Translation and Publishing Company. [In Persian]
- Behnam, M. (2010). Conceptual metaphor of light in Divan-e Shams. *Literary Criticism*, Vol. 3, No. 7, pp: 91-114. [In Persian]
- Dehbashi, M. and Mirbagheri Fard, A. (2017). *History of Sufism*. Tehran: Samat Publications. [In Persian]
- Dehghan, Z. and Malik Sabet, M. (2018). Conceptual metaphor of seed in Mersad-al-Ebad bye Najmuddin Razi. *Practical Rhetoric & Rhetorical Criticism*, Vol. 4, No. 1, pp: 107-120. <https://doi.org/10.30473/prl.2021.34734.1291> [In Persian]
- Ghaznavi, S. (2009). *Moqamat Jande Peel*. Confirm with the care of Heshmat. Tehran: Scientific and cultural. [In Persian]

- George, L. and Mark, J. (2017). *The metaphors we believe in*. Translated by Raheleh Gandmakar. Tehran: Scientific. [In Persian]
- Hashemi, Z. (2013). Metaphorical chains of love in Sufism; A study of the Sufi view of love from the second to the sixth century AH based on the theory of conceptual metaphor. *Literary Criticism*, Vol. 6, No. 22, pp: 29-48. [In Persian]
- Hashemi, Z. (2015). *Sufi love in the mirror of metaphor; Metaphorical systems of love in prose mystical texts based on metaphorical theory*. Tehran: Scientific. [In Persian]
- Jam Namqi, A. (1989). *Ans al-Ta'ibin and Saratullah al-Mubin*. Introduction, correction and comments by Ali Fazel. Tehran: Toos Publications. [In Persian]
- Jam Namqi, A. (2008). *Kunūz al-Hikma*, correction and comments by Hassan Nasiri Jami. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Jam Namqi, A. (1976). *Rozetol moznabin*. Introduction, correction and comments by Ali Fazel. Tehran: Iranian Culture Foundation. [In Persian]
- Jam Namqi, A. (2017). *Resaleb semarghandiyeh*. Introduction, correction and comments by Hassan Nasiri Jami. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Karimi Noghipour, Z., Ghotbi, S. and Davoodi Moghadam, F. (2020). Conceptual metaphor of reason in narrations. *Religion Research*, No. 42, pp: 199-222. [In Persian]
- Khodadadi, Z. (2011). *Examining conceptual metaphors in Abhar al-Ashqin*. Mashhad: Ferdowsi University. [In Persian]
- Madani, A. (2015). *Needless goshanke*. Kashan and Tehran: Kashan University and Sokhanvarean. [In Persian]
- Pourjavadi, N. (2020). *The sea of knowledge from Bayazid to Najm Dayeh*. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Tebarsi, H. (1986). *Mekaramo alakhlagh*. Translated by Seyed Ibrahim Mir Bagheri. Tehran: Farahani. [In Persian]
- ZarrinFekr, M., Salehinia, M. and Mahdavi, J. (2014). Conceptual Metaphor of Growth in Baha-e Valad's Ma'arif. *Mystical Literature*, Vol. 5, No. 9, pp: 137-172. <https://doi.org/10.22051/jml.2014.129> [In Persian]